

Л.В. КРАМУЩЕНКО

Полтавський державний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка, м. Полтава

ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ В.Г. КОРОЛЕНКА

Ключові слова: демократизація освіти, особистісно зорієнтоване навчання, педагогічна майстерність учителя, педагогічна етика.

Тенденція сучасного суспільного розвитку до зростання значущості гуманітарної сфери актуалізувала інтерес до морально-етичного досвіду педагогів і просвітників попередніх поколінь. Спадщина В.Г. Короленка посідає тут особливе місце.

Йому віддають шану як Великому Праведнику, мислителю-гуманісту, талановитому письменникові та публіцисту, а його подвижництво у захисті прав людини визначають мірилом чесності, правди і мужності (дослідження Л. Безобразової, Т. Браже, Л. Гейштор, О. Гнізділової, С. Дмитрієва, Л. Дудюк, В. Жук, Р. Коровіної, В. Лосєва, П. Негрєтова, Є. Ніколенко, Л. Ольховської, М. Петрової, Н. Петропавловської, Н. Хоменко та інших).

Висновки вчених щодо значної ролі Короленка у наближенні процесів гуманізації сучасного життя є для демократичної спільноти істиною незаперечною.

У цьому контексті знання педагогічних поглядів видатного громадського діяча, його позиції в питаннях організації шкільної освіти може допомогти сучасним педагогам у розробці особистісно зорієнтованої моделі суспільного виховання дітей. Особливо цікаві висновки щодо розвитку освіти містяться у фундаментальній праці В.Г. Короленка «Історія мого сучасника». В ній представлено широку панораму діяльності різних освітніх установ Росії другої половини XIX століття – приватних пансіонів для дітей, гімназій, вищих навчальних закладів. Письменник демонструє глибоку обізнаність в освітянських реформах того часу, знання різних проблем шкільної освіти і соціально-психологічних чинників їх загострення. В цілому педагогічну позицію автора можна представити наступним.

Найбільш вразливими для тогочасної системи шкільної освіти Короленко вважає дві проблеми: проблему методів педагогічного керівництва навчальним закладом і проблему професійної майстерності вчителів. Аналіз системи навчально-виховного процесу в Житомирській і Ровенській гімназіях, приватних пансіонах дає йому підстави говорити про надання переваги авторитарним методам керівництва діяльністю учнів. Режим цих навчальних закладів він називає «жорстоким і темним». Його негативний вплив на вихованців виявлявся у деформації особистості, формуванні в учнів відчуття власної нікчемності, жалюгідності і беззахисності перед педагогічним керівництвом. Навчальний заклад у багатьох вихованців асоціювався з несвободою, безмежною диктатурою наглядачів і «педагогів-маніяків». Не випадково серед житомирських гімназистів, товаришів Короленка по навчанню, ходила рукописна поема самодіяльного поета про «учителів-людей» і «учителів-звірів». Її тон був проїнятий гіркотою і злобою, оскільки влада в гімназії була в руках «педагогічного звіринця».

В.Г. Короленка непокоїло те, що грубий педагогічний диктат повністю руйнував перші паростки особистісного становлення гімназистів – розвиток людської гідності, особистої автономії, індивідуальності. Їх привчали жити у принизливій атмосфері страху, фіскальства, повної покори волі і примхам авторитарних педагогів, тотального

контролю за діями і думками вихованців. Як згадував письменник, ще довго після закінчення гімназії він прокидався у снах від страху, що спізнився на уроки і буде суворо покараний, що викличуть до дошки і почнуть принижати. Він буде безпідставно відчувати себе винним у чомусь, – і це відчуття власної провини супроводжуватиме його протягом усіх років навчання. Постійне залякування учнів формувало у них почуття страху, і воно ставало основним регулятором поведінки у гімназії.

Страх і авторитарна влада педагогів, робить висновок В.Г. Короленко, завжди йдуть поруч. Страх підживлює і підтримує таку владу, забезпечуючи повну покору учнів вимогам педагогів. Проте, ця учнівська слухняність дуже часто є тільки формою пристосування до жорстких умов навчального закладу. Справжні думки, почуття молодих людей ховаються, і педагоги їх не знають.

Учні починають жити за законами подвійної моралі: одна мораль для – вчителів, керівництва, а інша – для себе. Так здобуваються юними перші уроки суспільного лицемірства.

Радикальну позицію зайняв В.Г. Короленко щодо застосування фізичних покарань як методу підтримки дисципліни і перевиховання порушників режиму навчального закладу. Рішення педагогічної ради гімназії – «побиття різками», «загроза різок». «заточення до карцеру» були звичними на той час, і юний гімназист Володя Короленко не раз відчував на собі гнітючу дію «різки» і карцеру.

Короленко віддавав належне реформам ХІХ століття, пов'язаним із частковим скасуванням тілесних покарань дітей у школах. Схвально поставився до статті відомого лікаря і педагога, попечителя Київського навчального округу М.І. Пирогова «Питання життя», яка містила на той час достатньо революційну програму демократизації школи («морально-наукове виховання «внутрішньої» людини»), регламентувала застосування «різки» і навіть надавала можливість учням самим визначати собі міру фізичного покарання. Проте, до часткового скасування «різки» він поставився дуже скептично.

Як знавець дитячої душі, Короленко бачив, до якої моральної розпусти, психічних розладів доводили учнів фізичні покарання. Так, «різка» стимулювала у певної частини гімназистів доноси на товаришів, і педагогічне товариство це захочувало. Гімназисти, захищаючи себе від донощиків, потайки здійснювали над ними жорстокі «акти громадського правосуддя». Як зазначав Короленко, він зустрічав те саме тільки у тюрмах.

Фізичні покарання як метод виховного впливу були не просто неефективними, а педагогічно шкідливими, переконаний В. Короленко. Він наводить красномовний факт: у 1858 році у Житомирській гімназії, де він учився, із 600 учнів було побито різками 290 – майже половину! Проте велика кількість фізично покараних дітей аж ніяк не вплинула на зменшення дисциплінарних порушень [2, с. 119]. Гімназист Криштанович говорив, що його «шмагали» так, що «черва заводилися», проте це не зупиняло його від порушень режиму. Був навіть у гімназистів якийсь хибний героїзм у здатності ззовні байдуже «пройти» через карцер або побиття різками і отримати від товаришів підтримку. Випробування тілесними покараннями густо забарвлювалося фарбами підліткової романтики. Гімназисти розуміли, що побити, придушити їх можуть, але оволодіти ними ніхто не зуміє. Так гімназичне товариство винесло свій вирок фізичним покаранням як методу виховання.

У полі зору Короленка була і проблема професійної майстерності вчителя. Доля зводила його з багатьма педагогами, які відрізнялися рівнем компетентності та вправності у роботі з учнями. Він порівнював педагогічний колектив з хором, який настро-

ює уми й душі вихованців на певний лад. Були у цьому хорі «голоси середнього регістру», які сумлінно робили основне: «перекачували» знання з підручників у голови гімназистів. Короленко образно називав їх «живими педагогічними фонографами». Вносили контраст своїми «душевними дисонансами» авторитарні педагоги, які перетворювали навчання дітей у безглуздя і кошмар. Virізнялися оригінальні постаті посправжньому талановитих учителів.

Так, учитель словесності В.В. Авдієв чи не вперше пояснив гімназістам, що значить «мислити поняттями» і «мислити образами». Вже на першому уроці він захопив учнів у полон, спонукаючи їх до розв'язання незвичного завдання: думати й мислити – це одне й те саме чи ні? Він учив читати художні твори, цінувати поезику художнього образу.

Учитель малювання Собкевич фанатично вірив у вище призначення мистецтва і заражав своєю вірою малюків, які теж починали вірити, що ніяка граматики і ніяка арифметика не мають сенсу, якщо люди не розуміють «краси людського ока».

А шляхетний священик Овсянкін, «весь білий, як молоко, з чудовими синіми очима», давав несвідомим пустунам, крім уроків закону божого, уроки людяності, милосердя і доброти.

Педагогічний ідеал В.Г. Короленка – вчитель-інтелектуал, який може захопити учнів своїм предметом, збудити допитливість, потяг до пізнання. Він сприймає учня як рівноцінну собі особистість, пробуджує в нього почуття власної гідності, потребу в особистісному самовизначенні. Спілкування з такими вчителями дає вихованцям відчуття особистісної значущості, психологічної захищеності, «надійного товариства».

Педагогічні погляди Короленка були на той час достатньо прогресивними. Письменник критично ставився до проявів формалізму в організації навчання учнів, засуджував будь-які форми авторитарного педагогічного керівництва. Вважав антигуманною безособистісну систему суспільного виховання, яка призводила до значних деформацій у розвитку школярів.

Він гостро відчував неефективність існуючої системи шкільного навчання, яка гальмувала процес соціалізації молоді. Одну з головних причин цього він убачав у недосконалому педагогічному керівництві, яке створювало конфлікт між учнями – з їхнім потягом до радості, щастя, руху, та педагогами, чия діяльність була спрямована на придушення цієї природної стихії. Тому педагоги та учні, як правило, вбачали один в одному антагоністів.

Символом такого протистояння став епізод із гімназичного життя Володі Короленка: довгий коридор гімназії, маленький хлопчик, якого за неухважність вигнали з уроку, притиснувся у ніші дверей і величезна постать директора в мундирі зі своєю нескладною формулою: «Поб'ю різкими мерзотника!» [2, с. 134].

Вихід із цієї конфліктної ситуації Короленко вбачав у демократизації режиму і стилю шкільного життя, створенні такої системи цінностей школи, в якій головне місце відводилося б розвитку особистості учня.

Свою позицію щодо шляхів розв'язання цих завдань письменник відтворив на сторінках «Історії мого сучасника»:

- навчання у школах повинно здійснюватись у формах співробітництва вчителя і учнів, за законами «людяного товариства»;
- система виховання повинна допомагати зближенню дітей, ствердженню між ними духа «братерства, солідарності й взаємності»; неприпустимо виділяти дітей за національною ознакою та релігійною приналежністю, оскільки це внесе додаткове напруження у стосунки між ними;

– у школі повинна створюватися атмосфера «гомінкого хорошого товариства», яка б несла дітям відчуття «радості навколишнього життя»; тут не повинно бути місця приниженню гідності учнів, насиллю над ними;

– завдання вчителів – сприяти пробудженню «перших порухів дитячої свідомості», «живої думки», спрямовувати учнів до «знань, світла, злету».

Ці висновки було зроблено В. Короленком у далекому 1905 році, коли пройшло лише кілька десятиліть після скасування в країні кріпацтва, яке узаконювало повну владу одних людей над іншими. І пройшло ще менше років відтоді, як суспільство публічно засудило використання фізичних покарань дітей у навчальних закладах.

Доля розпорядилася так, що свої педагогічні погляди В.Г. Короленку прийшлося доводити, відстоювати власними діями, забезпечуючи успішну роботу полтавської Ліги порятунку дітей. Лігу було створено у 1918 році за ініціативою Короленка, який з 1900 року жив у Полтаві. Метою цієї громадської організації став порятунок дітей Росії та України від голоду та безпритульності як наслідків братовбивчої громадянської війни. Серед безлічі великих справ та турбот, пов'язаних із розміщенням, харчуванням, вихованням дітей, особливої уваги, на наш погляд, заслуговує один вчинок В.Г. Короленка.

Весною 1919 року, напередодні приїзду до Полтави першої великої групи дітей під час обговорення проекту їх розміщення деякі представники місцевої влади в ультимативному тоні висунули свої певні умови:

– у Полтаві і в межах 10-верстної зони навкруги міста повинні розташовуватися тільки «свої», полтавські діти, а «чужі», російські діти повинні розміщатися тільки у повітах (далі всіх пішли представники губернського Земжилвідділу, запропонувавши «категорично» заборонити розміщення дітей із Росії на території всього Полтавського повіту [1];

– дитячі колонії повинні створюватися за національною та релігійною приналежністю дітей – російські, українські, єврейські, мусульманські. Вони повинні бути «закритими» для взаємодії.

Ці умови для Короленка були не прийнятними перш за все з етичних норм організації співіснування дітей різних національностей. Він уважав, що дорослі повинні продемонструвати дітям здатність жити за «законами людської взаємодії», дати їм в надзвичайних умовах знищення будь-яких форм людського буття уроки братерства, співчуття, людської солідарності. Він здійснив значну кількість організаційних, юридичних, суспільно-політичних заходів, аби допомога Полтави голодуючим дітям здійснювалася на засадах людської справедливості, поваги до дітей. І це йому вдасться зробити. Полтава і Полтавщина приймуть на свою землю майже 9 тисяч голодуючих дітей, не поділяючи їх на «своїх» та «чужих». Вони всі переживуть тут страшні часи голоду. Полтава врятує їм життя. Проте ціна боротьби В. Короленка за утвердження в суспільстві морально-етичних норм ставлення до дітей, ідеалів братерства, толерантності буде занадто високою – 66-річному смертельно хворому письменникові відстоювання своїх суспільно-педагогічних поглядів коштуватиме значного ускладнення хвороби, що невдовзі спричинить смерть...

У 1989 році Організація Об'єднаних Націй затвердить конвенцію «Про права дітей», головні постулати якої зводяться до забезпечення країнами рівності дітей незалежно від їхнього походження, національності, гарантій захисту дітей від будь-якого насилля, знущань і приниження.

Серед голосів передових людей, які наблизили прийняття такого важливого для демократизації життя положення, є й сильний, полум'яний, непереможний голос полтавського гуманіста – Володимира Галактіоновича Короленка.

ЛІТЕРАТУРА

1. ДАПО, ф.3990, оп.1, спр.2, арх..15-18.
2. Короленко В.Г. История моего сучасника: Твори в чотирьох томах. – Т.3. –К., 1954. – С. 711.

Л.В. Крамущенко

Полтавский государственный педагогический университет имени
В.Г. Короленко, г. Полтава

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ В.Г. КОРОЛЕНКО

В статье анализируются взгляды В.Г. Короленко на демократизацию педагогического процесса в учебных заведениях. Представлена его позиция в вопросах гуманизации образовательной среды.

Ключевые слова: демократизация образования, личностно ориентированное обучение, педагогическое мастерство учителя, педагогическая этика.

L.V. Kramushchenko

PEDAGOGICAL VIEWS OF V.G. KOROLENKO

This article deals with Korolenko's opinions on democratization pedagogic process in educational institution. It is lighted up his position in such questions as humanization educational surroundings.

Key words: educational, democratization, personal orientate study, teacher's pedagogical skills, pedagogical ethics.

*Одержано 11. 03. 2009 р.
Рекомендовано до друку 12. 05. 2009 р.*